

Bouwstenen voor een betaalbaar hoger onderwijs

*Advies naar aanleiding van de resultaten van de
studiekostenmonitor hoger onderwijs*

Vlaamse Onderwijsraad
Koning Albert II-laan 37
BE-1030 Brussel
T +32 2 219 42 99

www.vlor.be
info@vlor.be

Wijs beleid door overleg

Advies op eigen initiatief

Uitgebracht door de Raad Hoger Onderwijs op 11 mei 2021 met eenparigheid van de stemmen.

Voorbereiding: werkgroep Studiekostenmonitor hoger onderwijs op 24 februari 2021, op 17 maart 2021, op 29 maart 2021 en 4 mei 2021 onder voorzitterschap van Ann De Schepper

Dossierbeheerder: Tine Degrande

1	SITUERING	2
1.1	AANLEIDING VOOR DIT ADVIES	2
1.2	BEPERKTE INSCHRIJVINGSGELDEN IN VLAANDEREN	2
1.3	EEN BREED SPECTRUM AAN STUDIEKOSTEN	3
1.4	VERDERE DEMOCRATISERING VAN HET HOGER ONDERWIJS	4
2	INFORMATIE EN COMMUNICATIE	5
2.1	OVERZICHTELIJKE INFORMATIE	5
2.2	TRANSPARANTE COMMUNICATIE	5
3	ONDERSTEUNING	6
4	REFLECTIE	7
4.1	BEWUSTMAKING EN SENSIBILISERING	7
4.2	REFLECTIE OVER KOSTENBEHEERSING	7
5	MONITORING EN OPVOLGING	8
5.1	BINNEN HOGERONDERWIJSINSTELLINGEN	8
5.2	OVER INSTELLINGEN HEEN	9
6	BIJKOMEND ONDERZOEK	9
6.1	NAAR MEER SPECIFIEKE INFORMATIE ROND STUDIEKOSTEN	9
6.1.1	Kostengerelateerde drempels voor de toegang tot hoger onderwijs	9
6.1.2	Verschillen in studiekosten tussen domeinen en tussen opleidingen	9
6.1.3	Wie draagt de studiekosten?	10
6.1.4	Studiekosten voor studenten met een functiebeperking	10
6.2	VERVOLGONDERZOEK ROND LEEFKOSTEN	10
6.2.1	Huisvesting	10
6.2.2	Vervoer	11
6.3	NAAR EEN MEER GLOBALE MONITORING EN OPVOLGING	11
7	SAMENVATTEND	12
8	BIBLIOGRAFIE	12

1 Situering

1.1 Aanleiding voor dit advies

Tijdens het academiejaar 2018-2019 organiseerde het Steunpunt voor Onderwijsonderzoek een grootschalige studiekostenbevraging bij studenten in het hoger onderwijs. De resultaten van die studiekostenmonitor hoger onderwijs werden eind 2020 gepubliceerd (De Norre, De Leebeeck & Havermans, 2020). De studie bracht zowel de studiekosten als de leefkosten in kaart.

De studiekostenmonitor hoger onderwijs toont aan dat er, naast de hoge leefkosten, ook een substantiële mediane studiekost¹ (inclusief inschrijvingsgeld) van zo'n 1500 euro verbonden is aan deelname aan het Vlaamse hoger onderwijs, die zeker voor specifieke doelgroepen doorweegt (De Norre et al., 2020, p. 83). Ook zijn de verschillen tussen opleidingsdomeinen groot, gaande van een mediane studiekost van 1265 euro voor Letteren tot 2060 euro voor Kunsten (De Norre et al., 2020, p. 70). Desalniettemin spendeert de Vlaamse overheid aanzienlijke bedragen aan het hoger onderwijs.

De Vlor gaat in dit advies na welke acties er eventueel nodig zijn om de studiekosten in het hoger onderwijs in Vlaanderen te monitoren en beheersen. Het advies richt zich in eerste instantie op de studiekosten voor studenten die een basisopleiding volgen.²

1.2 Beperkte inschrijvingsgelden in Vlaanderen

In tegenstelling tot het leerplichtonderwijs (basis- en secundair onderwijs), vereist de toegang tot het hoger onderwijs dat er inschrijvingsgeld wordt betaald. Het bedrag hangt onder meer af van het soort contract (diploma-, credit- of examencontract), het aantal opgenomen studiepunten en het studentenstatuut.³

Het inschrijvingsgeld in het hoger onderwijs in is Vlaanderen internationaal gezien relatief beperkt, zeker in vergelijking met landen zoals het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten of Nederland, waar ook een andere belastingdruk geldt (OECD, 2020a, 2020b).⁴ Nochtans zijn er heel wat andere landen waar het inschrijvingsgeld nog lager ligt. Dit is bijvoorbeeld het geval in de Scandinavische landen en in Duitsland (OECD, 2020a). Er zijn voor de meeste opleidingen in het Vlaamse hoger onderwijs⁵ ook geen verschillen in inschrijvingsgeld tussen opleidingsdomeinen en tussen kwalificatieniveaus.⁶ Voor studenten met een studietoelage wordt het inschrijvingsgeld afgetopt tot een lager maximumbedrag, maar de bijkomende

¹ De studiekostenmonitor berekende dat de helft van de hogeschoolstudenten een studiekost rapporteerde tussen zo'n 1290 euro en 1660 euro. Bij de universiteitsstudenten rapporteerde de helft een bedrag tussen zo'n 1330 euro en 1850 euro (De Norre et al., 2020, p.67).

² Voor een overzicht van de opleidingen die gefinancierd worden met een studietoelage, zie Vlaamse overheid (2021). Studiegelden. via <https://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/studiegelden>
Voor een overzicht van andere profielen van lerenden die participeren in het levenslang leren in hoger onderwijs, zie Vlor, Raad Hoger Onderwijs. [Drempels wegwerken voor het levenslang leren in het hoger onderwijs: Advies voor het Vlaams actieplan levenslang leren](#), 9 maart 2021.

³ Vlaamse overheid (2021). *Studiegelden*. via <https://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/studiegelden>

⁴ Dit geldt ook als er wordt gekeken naar het private aandeel van het inschrijvingsgeld dat door de studenten moet worden betaald (OECD, 2020b).

⁵ Dit geldt voor graduaatsopleidingen, initiële bachelor- of masteropleidingen, educatieve bachelor- of masteropleidingen, specifieke lerarenopleidingen, schakelprogramma's, voorbereidingsprogramma's en afzonderlijke opleidingsonderdelen.

⁶ Vlaamse overheid (2021). *Studiegelden*. via <https://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/studiegelden>

overheidsondersteuning onder de vorm van studietoelagen voor die studenten die een basisopleiding volgen is eerder beperkt (OECD, 2020a).

De Vlor benadrukt dat die uitgangspositie met relatief beperkte inschrijvingsgelden moet behouden worden, wat impliceert dat een adequate financiering van de instellingen op andere manieren moet worden gegarandeerd. De Vlor pleit ook voor het behoud van gelijke inschrijvingsgelden in verschillende opleidingsdomeinen. Kostenverschillen tussen opleidingen gaan immers onvermijdelijk samen met reputatieverschillen en hebben dus ongewenste implicaties voor de studiekeuze van studenten.

Dit advies beperkt zich niet tot de inschrijvingsgelden, maar formuleert aandachtspunten voor de globale studiekosten in het Vlaamse hoger onderwijs op basis van de resultaten van de studiekostenmonitor hoger onderwijs.

1.3 Een breed spectrum aan studiekosten

De Vlor vindt de studiekosten in het hoger onderwijs een erg belangrijk thema. Deze omvatten, naast het inschrijvingsgeld, alle extra studiekosten die verbonden zijn aan het volgen van een opleiding. In 2016 bracht de raad over deze opleidingsgebonden extra studiekosten al advies uit, op vraag van toenmalig minister van Onderwijs Hilde Crevits, en als reactie op het rapport over forfaitaire en extra studiekosten dat het College van regeringscommissarissen had gepubliceerd.⁷ De Vlor stelde vast dat opleidingsgebonden extra studiekosten behoorlijk kunnen oplopen⁸ en vroeg hierover transparantie en communicatie, in het bijzonder voor studenten die het financieel moeilijk hebben.

De Vlor trekt de focus in dit advies nog verder open dan enkel de opleidingsgebonden extra studiekosten. De studiemonitor omschrijft studiekosten⁹ immers als alle '[private] kosten die een onderwijsgebruiker zelf maakt in het kader van het volgen van het onderwijs' (De Norre et al., 2020, p. 21). Dat omvat (De Norre et al., 2020, p. 21):

- de strikte studiekosten, nl. alle kosten die niet uit de gewone werkmiddelen worden gefinancierd en waarover er (nochtans) een consensus bestaat dat ze nodig zijn om deel te nemen aan het onderwijs. Het gaat om het inschrijvingsgeld, maar ook om bijvoorbeeld drukwerk, kleding specifiek voor de studie, etc.
- de ruime studiekosten, nl. de kosten die wel worden gemaakt net omdat er wordt deelgenomen aan het onderwijs maar die op zich niet strikt noodzakelijk zijn om de studie te kunnen volgen. Het gaat dan bijvoorbeeld om uitstappen, kranten, workshops, bibliotheekkaart, ICT-gerelateerde kosten, etc.

Naast de studiekosten brengt de studiekostenmonitor ook de leefkosten, ofwel de kosten voor voeding, huisvesting, ontspanning, medische kosten en vervoerskosten, in kaart (De Norre et al., 2020, p. 21). De leefkosten behoren niet tot de focus van dit advies, omdat ze niet rechtstreeks

⁷ Vlor, Raad Hoger Onderwijs. [Advies over de opleidingsgebonden extra studiekosten in het hoger onderwijs](#), 11 oktober 2016.

⁸ Zie bijvoorbeeld databank STUFI

⁹ Naast de expliciete kosten die verbonden zijn aan een studie in het hoger onderwijs zijn er ook nog impliciete kosten, zoals kosten door heroriëntering of kosten door studieduurvertraging. Ook vooraleer de stap wordt gezet naar het hoger onderwijs zijn er mogelijks kosten, voor bijvoorbeeld de voorbereiding voor toelatingsexamens. Die worden in dit advies niet meegenomen, ook al kunnen ze de toegang tot (bepaalde opleidingen in) het hoger onderwijs beïnvloeden.

verbonden zijn aan de studie. Om toch een volledig beeld te schetsen, worden ze zijdelings in dit advies vermeld, weliswaar zonder dat er aanbevelingen aan zijn gekoppeld.

Tot slot zijn er ook nog de indirecte kosten, in de studiekostenmonitor omschreven als de opportuniteitskost van de gespendeerde uren, zoals bijvoorbeeld inkomensverlies (De Norre et al., 2020, p. 21). Hoewel die kosten eveneens een drempel kunnen vormen voor deelname aan het hoger onderwijs, vallen ze buiten de scope van dit advies.¹⁰

1.4 Verdere democratisering van het hoger onderwijs

Sinds het vorige Vlor-advies uit 2016 zijn er al heel wat acties genomen rond kostenbeheersing in de Vlaamse hogeronderwijsinstellingen. Desondanks stelt de Vlor vast dat de **financiële drempel** en de perceptie daarrond nog steeds een belangrijke hindernis blijkt in de toegang tot het hoger onderwijs. Ongeveer de helft van de studenten gaf in de studiekostenmonitor aan dat de kosten om deel te nemen aan het hoger onderwijs te hoog zijn. Anderzijds ervaart zo'n 30% van de studenten de studiekosten als moeilijk te betalen (De Norre et al., 2020, p. 86). De resultaten toonden bovendien aan dat er ondanks gelijke inschrijvingsgelden, nog steeds verschillen zijn in de studiekosten tussen opleidingsdomeinen en tussen opleidingen (De Norre et al., 2020, p. 69-70). Een bewuste omgang met de studiekosten en gepaste ondersteuning is en blijft nodig om te vermijden dat het leidt tot ongewenste effecten op de keuze voor hoger onderwijs en voor een bepaalde studierichting.

Met het oog op de **verdere democratisering van het hoger onderwijs** worden in voorliggend advies de studiekosten in het hoger onderwijs onder de loep genomen. De onderwijspartners in de Vlor vertrekken vanuit het basisidee van een betaalbaar hoger onderwijs, mits behoud van onderwijskwaliteit. Alle studenten moeten kunnen participeren aan het hoger onderwijs. Om een inclusief hoger onderwijs te realiseren is het essentieel om aandacht te hebben voor bepaalde groepen studenten die omwille van specifieke noden extra studiekosten hebben, en om die extra studiekosten voor hen zoveel mogelijk te beperken.

Die aandacht voor verdere democratisering van het hoger onderwijs staat ook op de Vlaamse beleidsagenda: het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding streeft een verhoging van het toekenningspercentage van studietoelagen in het hoger onderwijs na¹¹ (zie 3). Ook bij toekomstige beleidsinitiatieven is het cruciaal om de financiële impact voor studenten steeds mee te nemen en een extra studiekost te vermijden, en om flankerende maatregelen ter ondersteuning te voorzien.

In wat volgt, gaan we in op **vijf bouwstenen** om via de beheersing van de studiekosten een bijdrage te leveren tot een kwaliteitsvol maar betaalbaar hoger onderwijs: informatie en communicatie, ondersteuning, reflectie, monitoring en opvolging, en bijkomend onderzoek. De aanbevelingen die daaruit voortvloeien zijn in eerste instantie gericht aan de Vlaamse overheid, maar ook aan de Vlaamse Interuniversitaire Raad en de Vlaamse Hogescholenraad, en aan alle actoren in de hogeronderwijsinstellingen en de opleidingen.

¹⁰ Ook de indirecte voordelen die gerelateerd zijn aan een studie hoger onderwijs, zoals grotere werkzekerheid of een hoger inkomen (zie OECD, 2020b), worden niet meegenomen in dit advies.

¹¹ Vlaamse Regering (2020). *Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2020-2024*. via <https://www.vlaanderen.be/publicaties/vlaams-actieplan-armoedebestrijding-2020-2024> p. 27,

2 Informatie en communicatie

2.1 Overzichtelijke informatie

De Vlor vindt het voor alle actoren in het hoger onderwijs belangrijk om een goed overzicht te hebben van de totale studiekosten. De resultaten van de studiekostenmonitor bevestigen dat het mediane inschrijvingsgeld (op basis van een modeltraject) een belangrijk deel, nl. bijna twee derde, van de totale studiekosten uitmaakt (De Norre et al., 2020, p. 67). Het wordt in de Codex Hoger Onderwijs omschreven als 'het bedrag te betalen door de student voor de deelname aan onderwijsactiviteiten en/of examens'.¹² Zoals aangegeven in het Vlor-advies uit 2016, omvat dit inschrijvingsgeld al heel wat kosten, bijvoorbeeld examenkopijen, gebruik van wifi, uitnodigen van gastsprekers, bedrijfsbezoeken, etc.

Naast de inschrijvingsgelden zijn er ook diverse andere opleidingsgebonden kosten die kunnen oplopen. De studiekostenmonitor onderscheidt deze rubrieken (De Norre et al., 2020, p. 66-67):

- andere kosten bij de inschrijving (administratieve kosten, ateliergelden, verzekering, waarborgen of voorschotten);
- drukwerk en ICT;
- speciale kledij, duurzame uitrusting, verbruiksmaterialen (die eventueel moeten worden aangekocht bij externe firma's);
- bachelor- en masterproef;
- stagekosten, uitstappen en studiereizen;
- studiebegeleidingskosten.

In de toekomst zullen in deze andere opleidingsgebonden kosten ook steeds meer kostenposten gerelateerd aan de digitalisering in het hoger onderwijs, bijvoorbeeld voor digitale licenties (bijvoorbeeld software) en digitaal studiemateriaal, moeten worden meegenomen.

Zowel het inschrijvingsgeld als de andere opleidingsgebonden kostenrubrieken moeten worden meegenomen in het overzicht van de totale studiekosten. De Vlor beveelt aan om in het materiaal dat moet worden aangekocht door de student een onderscheid te maken tussen strikt noodzakelijke kosten, die verwijzen naar bestedingen die essentieel zijn voor de opleiding, en aanbevolen of optionele kosten, voor nuttige maar niet verplichte extra's. Dergelijke overzichtelijke informatie is in het bijzonder relevant voor (toekomstige) studenten en hun ouders, maar ook voor docenten, voor opleidingen en instellingen, en voor de studentenvoorzieningen.

2.2 Transparante communicatie

Naast overzichtelijke informatie is transparante communicatie minstens even belangrijk voor de verdere democratisering van het hoger onderwijs. Studenten moeten weten aan welke studiekosten ze zich kunnen verwachten, ook al zijn die hoog en kunnen ze een drempel vormen voor participatie aan het hoger onderwijs. Vooral voor studenten die het financieel moeilijker hebben, is dergelijke communicatie cruciaal. Hoewel de studiekosten voor heel wat studenten geen rol spelen bij de studiekeuze, spelen ze immers een grote tot zeer grote rol voor 12% van de

¹² Besluit van de Vlaamse Regering tot codificatie van de decretale bepalingen betreffende het hoger onderwijs. 11 oktober 2013. Artikel I.3, 64°.

studenten in de keuze voor een specifieke hogeronderwijsinstelling en voor 7% van de studenten in de keuze voor een studierichting (De Norre et al., 2020, p. 88).

Die communicatie gebeurt volgens de Vlor best al een eerste keer ruim voor de start van de studieloopbaan van studenten. De geraamde kostprijs kan worden uitgedrukt binnen een vork, en dit bijvoorbeeld op basis van de studiekosten van de voorbije jaren. Alle opleidingen en instellingen moeten de verantwoordelijkheid nemen om op eigen initiatief informatie over alle strikt noodzakelijk en aanbevolen of optionele studiekosten beschikbaar te stellen, niet alleen voor een volledige opleiding, maar ook voor een opleidingsonderdeel en eventueel een opleidingsfase. Dat gebeurt al in zekere mate in opleidingsbrochures, maar informatie over de geraamde studiekosten zou bijvoorbeeld best ook op de website en/of in de ECTS-fiches worden opgenomen, eventueel met een verwijzing hiernaar in het onderwijs- en examenreglement.

De communicatie moet in eerste instantie gericht zijn aan de studenten maar ook aan hun ouders die in het merendeel van de gevallen de studiekosten dragen (De Norre et al., 2020, p. 81).

Daarnaast is die communicatie ook maatschappelijk gezien relevant. Er leven weleens misvattingen over de kostprijs van studeren in het hoger onderwijs, in beide richtingen. Terwijl sommigen de kost van deelname aan het hoger onderwijs onderschatten, wordt die kost door anderen weleens overschat.¹³ Via transparante informatie over de geraamde kostprijs die door opleidingen en instellingen op eigen initiatief beschikbaar wordt gesteld, kunnen op termijn die misvattingen worden doorprikt en kan de perceptie over de studiekost van deelname aan hoger onderwijs worden gecorrigeerd.

3 Ondersteuning

De Vlor ziet een maximumfactuur moeilijk implementeerbaar binnen de context van het hoger onderwijs. Hij benadrukt dan ook het belang van bereikbare en effectieve ondersteuning voor studenten, zodat elke opleiding in het hoger onderwijs voor elke student toegankelijk is. Dit geldt in het bijzonder voor opleidingen waar de studiekosten hoger liggen of voor doelgroepen waarvoor de studiekosten zwaarder doorwegen.

Ongeveer een op vier van de studenten in het hoger onderwijs ontvangt een studietoelage van de Vlaamse overheid¹⁴ (zie ook: De Norre et al., 2020, p. 97). De Vlor ondersteunt echter de verhoging van het toekenningspercentage naar 45% die het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding beoogt, naar analogie met het toekenningspercentage in het secundair onderwijs.¹⁵ Naast het toekenningspercentage vergt ook de mate waarin het bedrag van de toegekende studietoelagen de studiekosten dekt, de nodige aandacht.

Daarnaast gaat bijna 4% een studielening aan om de studies te financieren (De Norre et al., 2020, p. 97), een cijfer waar de Vlor aandacht voor vraagt. Zo'n 15% van de

¹³ Zo toont de studiekostenmonitor (De Norre et al., 2020) bijvoorbeeld aan dat er grote verschillen zijn in de totale studiekosten die studenten met een modeltraject en eenzelfde beursstatuut rapporteren (p. 68), en dat er grote verschillen zijn in de inschrijvingsgelden die studenten met hetzelfde beursstatuut rapporteren (zelfs bij beursstudenten waarbij het inschrijvingsgeld niet afhangt van het aantal opgenomen studiepunten, zie p. 43).

¹⁴ Vlaamse Regering (2020). *Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2020-2024*. via <https://www.vlaanderen.be/publicaties/vlaams-actieplan-armoedebestrijding-2020-2024> p. 27.

¹⁵ Vlaamse Regering (2020). *Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2020-2024*. Via <https://www.vlaanderen.be/publicaties/vlaams-actieplan-armoedebestrijding-2020-2024> p. 27.

universiteitsstudenten en 21% van de hogeschoolstudenten doet beroep op de kortingen en/of financiële tussenkomsten die de hogeronderwijsinstellingen zelf extra voorzien via hun sociale departementen of voorzieningen, met name via een tussenkomst op het vervoersabonnement, een toelage voor benodigd studiemateriaal, een huurtoelage, etc. (De Norre et al., 2020, p. 84).

Naast bovengenoemde kanalen wijst de Vlor ook op de nood aan bijkomende ondersteuning, vanuit de lokale overheden en sociale instanties (CAW, OCMW, etc.) of vanuit externe firma's waar materiaal moet worden aangekocht. Opleidingen en instellingen dienen eveneens hun rol te spelen door tijdig door te verwijzen naar beschikbare interne en externe ondersteuning en door waar mogelijk raamcontracten af te sluiten met externe firma's.

Tot slot is er ook nood aan de continuering en versterking van de ondersteuning vanuit de opleidingen en instellingen die niet in eerste instantie financieel is, zoals studiebegeleiding of psychologische ondersteuning. Naast het rechtstreekse voordeel kan die ondersteuning ook op financieel vlak een voordeel bieden, omdat studenten zo de externe kost daarvan uitsparen.

4 Reflectie

4.1 Bewustmaking en sensibilisering

Omdat kwaliteitsvol hoger onderwijs betaalbaar moet zijn voor iedereen, is het belangrijk dat alle actoren in het hoger onderwijs bewust bezig zijn met de studiekosten en met de bijhorende ondersteuning. Sensibilisering kan daartoe bijdragen:

- Docenten en didactische teams focussen vaak in eerste instantie op hun individuele opleidingsonderdeel. Sensibilisering van docenten is nodig om aan te geven welke negatieve effecten een cumulatie van kleinere studiekosten kan hebben op studenten, en voor welke positieve effecten geaggregeerde besparingen kunnen zorgen.
- Daarnaast is ook sensibilisering op opleidings- of instellingsniveau cruciaal. Het zou goed zijn als informatie over de kostprijs van opleidingen ook als relevant wordt beschouwd, naast informatie over de inhoud en doelstellingen van de opleidingen.
- Zowel docenten als opleidingen zouden zich ook bewust moeten zijn van de impact van verplichte kosten. Het is belangrijk om doordachte keuzes te maken bij de beslissing over strikt noodzakelijk versus aanbevolen of optionele studiekosten.

4.2 Reflectie over kostenbeheersing

Een dialoog over de noodzaak van bepaalde uitgaven is een eerste stap in de richting van kostenbeheersing. Voor een dergelijke dialoog en reflectie zijn centrale vragen: Welke kosten mogen naar de studenten doorgerekend worden? Wat is er strikt noodzakelijk en aanbevolen of optioneel (De Norre et al., 2020, p. 18)? Alle kosten die de slaagkansen van studenten kunnen bevorderen, behoren de facto tot de noodzakelijke kosten. Acties rond kostenbeheersing, maar bijvoorbeeld ook rond ondersteuning, moeten dus in eerste instantie op deze kosten worden gericht.

De Vlor denkt bijvoorbeeld aan volgende alternatieven om bepaalde kostenposten te drukken:

- handboeken of andere lesmaterialen elektronisch aanbieden via een campuslicentie¹⁶;
- studiemateriaal hergebruiken tussen studenten (bijvoorbeeld via boekenmarkten);
- aanbevolen literatuur in de bibliotheek ter beschikking stellen;
- goedkopere alternatieven aanbieden voor studiereizen;
- nieuwe druk van studiemateriaal enkel aanraden indien strikt nodig, met als alternatief een erratalijst of aanvullingen.

Bovenstaande alternatieven dragen niet alleen bij tot kostenbeheersing, maar bieden ook voordelen vanuit duurzaamheidsoverwegingen omdat ze de ecologische voetafdruk van studenten mee beperken.

Bij een dergelijke reflectie rond kostenbeheersing is het cruciaal om bijvoorbeeld via de opleidingscommissies in dialoog te gaan met de betrokken docenten en studenten, maar ook met andere actoren zoals bijvoorbeeld studentenverenigingen die vaak ook instaan voor boekenverkoop, externe firma's die studiematerialen verkopen, etc.

5 Monitoring en opvolging

Een degelijke monitoring en opvolging, zowel binnen (5.1) als over de hogeronderwijsinstellingen heen (5.2), laat toe om zicht te krijgen op de evolutie van de studiekosten, zodat transparante communicatie en de nodige opvolgacties gericht op kostenbeheersing kunnen worden opgezet.

5.1 Binnen hogeronderwijsinstellingen

De Vlor vindt het een goede zaak dat er de laatste jaren al heel wat acties genomen zijn rond kostenbeheersing in de Vlaamse hogeronderwijsinstellingen, o.a. naar aanleiding van het eerdergenoemde Vlor-advies uit 2016. Het monitoren en opvolgen van studiekosten moet inderdaad tot de taak van elke instelling behoren, maar kan - afhankelijk van het instellingsbeleid - gedelegeerd worden naar de verschillende opleidingen.

Om een realistisch beeld te krijgen van de effectieve studiekosten is het noodzakelijk om zowel te kijken naar de gemaakte kosten die studenten rapporteren, als naar wat instellingen beogen en realiseren, en te bekijken in hoeverre beide overeenstemmen.

De Vlor wijst daarbij op het belang van een proactieve doorstroming van informatie binnen hogeronderwijsinstellingen. Vaak zijn er al, bijvoorbeeld binnen studentenvoorzieningen, cijfers beschikbaar over studiekosten en over de ondersteuning van bepaalde doelgroepen, maar die informatie bereikt de opleidingen niet steeds. Het betrekken van studentenvoorzieningen, maar ook van studenten, kan bijdragen tot een betere informatiedoorstroming.

De Vlor is geen vragende partij om bijkomende regelgeving te koppelen aan de monitoring en opvolging in de instellingen hoger onderwijs en rekent op hun verantwoordelijkheid. Die aanpak draagt bij tot een brede gedragenheid binnen de instellingen en laat bovendien ruimte voor bottom-up benaderingen, aansluitend bij de opleidings- of instellingscultuur.

Naast het versterken van bestaande monitoring en het opzetten van nieuwe acties inzake reflectie en beheersing, vinden we ook het up-to-date houden van informatie cruciaal. Hoewel dit

¹⁶ Vlor, Raad Hoger Onderwijs. [Advies over de opleidingsgebonden extra studiekosten in het hoger onderwijs](#), 11 oktober 2016.

in de praktijk vaak een bijzondere inspanning vraagt van docenten, opleidingen, en instellingen, is correcte informatie cruciaal, zowel voor communicatie, ondersteuning, reflectie als voor bijkomend onderzoek. De Vlor benadrukt ook het belang van het opzetten van acties ter opvolging van de monitoring en dus naar kostenbeheersing toe (zie ook 6.3).

5.2 Over instellingen heen

De Vlor vraagt aan de Vlaamse Interuniversitaire Raad en aan de Vlaamse Hogescholenraad om het onderwerp van de studiekosten op te volgen en levend te houden.

De Vlor beveelt de hogeronderwijsinstellingen aan om afspraken te maken over definities en indelingen van studiekosten. Zo kan informatie over studiekosten, waaraan individuele instellingen zich kunnen spiegelen, uitgewisseld worden. Het samenbrengen van informatie creëert bovendien de mogelijkheid om gemeenschappelijke pijnpunten en drempels te identificeren die individuele instellingen niet zelf kunnen oplossen.

De Vlaamse Interuniversitaire Raad en de Vlaamse Hogescholenraad zijn ook goed geplaatst om uitwisseling van goede praktijken mogelijk te maken, en om toe te werken naar een charter, waarmee instellingen zich engageren om de studiekosten op te volgen.

Ook de Vlor zal instellingsoverschrijdende vervolginiciatieven rond kostenmonitoring in het hoger onderwijs op de voet volgen.

6 Bijkomend onderzoek

Dit advies wil niet enkel inspiratie bieden voor het opzetten van toekomstige monitoringsinitiatieven in de instellingen of opleidingen (zie 5), maar pleit ook voor het opzetten van bijhorend onderzoek om extra inzichten te verkrijgen in functie van toekomstig beleid (zie 6.1 en 6.2) of om monitoring mogelijk te maken en te versterken (zie 6.3).

6.1 Naar meer specifieke informatie rond studiekosten

Ondanks de rijke informatie die de voorbije studiekostenmonitor heeft opgeleverd, ervaren de onderwijspartners in de Vlor de noodzaak van bijkomend onderzoek rond specifieke aspecten.

6.1.1 Kostengerelateerde drempels voor de toegang tot hoger onderwijs

Naast de beschikbare gegevens over drempels tijdens de opleiding zelf, is er ook nood aan meer gegevens over de specifieke kostengerelateerde drempels voor studenten om toe te treden tot een opleiding en instelling: Voor welke studenten spelen kosten mee in het keuzeproces en op welke manier? Waar liggen de grootste kostengerelateerde drempels? Dit omvat ook kosten die in de aanbevelingen van dit advies niet zijn meegenomen. Hier is bijvoorbeeld meer inzicht nodig in de relatieve verhouding tussen studiekosten en leefkosten, in de effectieve noden bij specifieke doelgroepen, en in de vormen van beheersing en ondersteuning die effectief en efficiënt zijn (zie ook 6.3).

6.1.2 Verschillen in studiekosten tussen domeinen en tussen opleidingen

De studiekostenmonitor toont aan dat de grootste verschillen in studiekosten terug te vinden zijn tussen opleidingsdomeinen. Studenten rapporteren relatief gezien hogere uitgaven voor Kunsten

en lagere uitgaven voor Letteren (De Norre et al., 2020, p. 70). Bepaalde opleidingsdomeinen werden niet meegenomen in die vergelijking wegens relatief beperkte studentenaantallen bij de bevraging, hoewel het interessant zou zijn om ook net de verschillen tussen die opleidingsdomeinen in kaart te brengen. Daarnaast stelt zich ook de vraag naar verschillen tussen opleidingen binnen domeinen, en de mate waarin dergelijke verschillen tussen opleidingsdomeinen en opleidingen daadwerkelijk meespelen in de studiekeuze van studenten.

6.1.3 Wie draagt de studiekosten?

In de studiekostenmonitor wordt aangegeven dat in meer dan 4 op 5 van de gevallen de ouders de studies betalen. Daarnaast zijn er ook nog studenten die gebruik maken van inkomsten uit eigen werk of van een studietoelage van de Vlaamse overheid om de studies te financieren. Een kleine fractie van de studenten ontvangt een studielening, financiering van de partner of van andere familieleden, of nog een andere vorm financiering (De Norre et al., 2020, p. 81). Het zou interessant zijn om verder zicht te krijgen op die verschillende subgroepen, op welke implicaties dit heeft voor het informeren, communiceren en beheersen van de kosten, en of er hier evoluties zijn doorheen de tijd.

6.1.4 Studiekosten voor studenten met een functiebeperking

De mediane extra onderwijsuitgave die wordt gemaakt als gevolg van een functiebeperking bedraagt volgens de studiekostenmonitor 830 euro¹⁷ (De Norre et al., 2020, p. 65), maar er wordt, omwille van het relatief beperkte aantal studenten met een functiebeperking in de steekproef, geen opsplitsing gemaakt in verschillende kostenrubrieken, verschillende functiebeperkingen, etc. Het zou interessant zijn om te bekijken hoe die groepen uitgaven maken en ervaren en welke ondersteuning er al bestaat en nodig is, zowel binnen als buiten de instellingen. Dit bijkomend onderzoek kan vertrekken vanuit de gegevens die beschikbaar zijn in de instellingen zelf en bijkomende info kan worden verkregen via specifieke methoden zoals focusgroepen. Het kan zorgen voor bijkomende inzichten en tegelijk ook helpen bij het verder uitbouwen van een adequate ondersteuning en een effectieve kostenbeheersing die tegemoet komt aan alle doelgroepen.

6.2 Vervolgonderzoek rond leefkosten

Hoewel dit advies in eerste instantie focust op de studiekosten, is dit slechts een beperkt deel van de totaalcost van deelname aan het hoger onderwijs. Daarnaast zijn er ook de leefkosten die studenten moeten dragen. Dit valt deels buiten de scope van dit advies en vergt bijkomend overleg en advisering, maar op basis van de studiekostenmonitor is het van belang de thema's huisvesting en vervoer onder de aandacht te brengen. Hierbij wordt telkens een onderscheid gemaakt tussen pendel- of kotstudenten (De Norre et al., 2020, p. 71).

6.2.1 Huisvesting

Wat de kostprijs van huisvesting van kotstudenten betreft, is er niet alleen een groot verschil tussen gesubsidieerde huisvesting en de privémarkt, maar zijn er ook belangrijke regionale

¹⁷ Ondanks de aandacht voor studenten met een functiebeperking in de studiekostenmonitor, wijst de Vlor erop dat de meerprijs voor studenten met een functiebeperking zoveel mogelijk zou moeten worden beperkt, in lijn met het basisidee van een betaalbaar hoger onderwijs voor iedereen.

verschillen (De Norre et al., 2020, p. 73). De Vlor sluit zich aan bij de suggestie van de studiekostenmonitor om verder te onderzoeken of elke rechthebbende student het recht op gesubsidieerde huisvesting opneemt, en of de capaciteit bij de instellingen volstaat om aan de vraag te voldoen. Het is ook waardevol om te bekijken of studentenhuysvesting voor alle studenten voldoende toegankelijk is, en welke initiatieven op Vlaams- en instellingsniveau ter zake al genomen werden en verder wenselijk zijn.

6.2.2 Vervoer

Voor studenten, en in het bijzonder voor de pendelstudenten, is het openbaar vervoer een populair vervoersmiddel. Er is echter voor zowel pendel- als kotstudenten een groot verschil in kosten tussen openbaar vervoer en de auto. De Vlor suggereert dan ook, in lijn met de studiekostenmonitor (De Norre et al., 2020, p. 19), om in toekomstig onderzoek specifiek in te gaan op de bereikbaarheid van campussen en welke initiatieven hierrond al genomen werden en nog kunnen genomen worden (eventueel in samenwerking met lokale overheden).¹⁸ Daarnaast sluit de Vlor zich aan bij de opmerking van de studiekostenmonitor dat studentenabonnementen voor het openbaar vervoer leeftijdsgeboden zijn, en dat terwijl levenslang leren een toenemend belang op de Vlaamse en Europese beleidsagenda's kent (De Norre et al., 2020, p. 100). Het lijkt aangewezen om die leeftijdslijmiet te herzien, of om dat aspect althans mee te nemen in vervolgonderzoek.

6.3 Naar een meer globale monitoring en opvolging

Een instellingsonafhankelijke monitor-opdracht die regelmatig herhaald wordt, zoals de studiekostenmonitor die tot stand kwam met steun van de Vlaamse overheid, is zeer nuttig, zowel om instellingen in de toekomst blijvend te ondersteunen in hun initiatieven rond monitoring, als om instellingsoverschrijdende pijnpunten en drempels te identificeren.

Hierboven werd echter ook duidelijk dat er, ondanks de resultaten van bestaande monitoringsinitiatieven zoals de studiekostenmonitor, nog heel wat gegevens ontbreken om de diverse kostenrubrieken en financiële drempels correct in beeld te brengen en daarop ook effectieve beleidsacties te enten.¹⁹ Verder onderzoek in de hogeronderwijsinstellingen en bij bepaalde doelgroepen is noodzakelijk.

Naast het verkrijgen van dergelijke inzichten moet bijkomend onderzoek gericht zijn op het mogelijk maken en versterken van een degelijke monitoring en opvolging. De Vlor denkt daarbij aan het samenbrengen van informatie en inventariseren van bestaande praktijken rond studiekostenmonitoring, zowel in hogeronderwijsinstellingen (bijvoorbeeld in de studentenvoorzieningen of in de opleidingen) als tussen instellingen (zie ook 5.2).

Naast de studiekosten die worden opgenomen in dit advies, erkennen we dat ook de leefkosten, impliciete en de indirecte studiekosten en de kosten die worden gemaakt vooraleer de stap wordt gezet naar het hoger onderwijs, drempels kunnen vormen voor de toegang tot (bepaalde opleidingen in) het hoger onderwijs. Kennis en onderzoek daarover is en blijft van belang voor de verdere democratisering van het hoger onderwijs.

¹⁸ Autodelen voor moeilijker bereikbare campussen is hier een mogelijke piste.

¹⁹ Bijvoorbeeld het effect van het optrekken van het toekenningspercentage van studietoelagen in het hoger onderwijs vergt bijkomend onderzoek: Volstaat het verhogen van het toekenningspercentage en/of moet het bedrag van de toegekende studietoelages worden herzien zodat het de studiekosten dekt? Zie ook 3.

7 Samenvattend

In dit advies identificeerde de Vlor **vijf bouwstenen** om via de beheersing van de studiekosten bij te dragen tot een kwaliteitsvol maar betaalbaar en toegankelijk hoger onderwijs: informatie en communicatie, ondersteuning, reflectie, monitoring en opvolging en bijkomend onderzoek. Het realiseren van een meer democratisch hoger onderwijs is een maatschappelijke opdracht. De Vlor vraagt daartoe dan ook het **engagement van alle actoren** in het hogeronderwijsveld om de studiekosten te monitoren en te beheersen:

- **Docenten, opleidingen en instellingen** moeten in overleg met de studenten en studentenvoorzieningen verder beleid ontwikkelen rond studiekostenbeheersing, met reflectie en monitoring als middel en overzichtelijke informatie en transparante communicatie als resultaat, hierbij geflankeerd door een gepast ondersteuningsbeleid.
- De **Vlaamse Interuniversitaire Raad en de Vlaamse Hogescholenraad** moeten bestaande en nieuwe monitoringsinitiatieven opvolgen, via bijvoorbeeld de uitwerking van een charter.
- De **Vlaamse overheid** moet faciliterend optreden en overkoepelende monitoring en opvolging mogelijk maken. Het uitgangspunt daarbij is dat studiekostenbeheersing deel moet uitmaken van de cultuur van elke instelling en opleiding, en dat regelgeving daartoe niet de gepaste strategie is. Een regelmatige herhaling van een studiekostenmonitor is wenselijk. Ook bij toekomstige beleidsinitiatieven moet de overheid rekening houden met de kost voor studenten en moeten er flankerende maatregelen ter ondersteuning worden voorzien indien kosten zouden verhogen.

Ook **de Vlor** zal instellingsoverschrijdende vervolginiciatieven rond kostenmonitoring in het hoger onderwijs op de voet volgen. De onderwijspartners in de Vlor engageren zich om in een termijn van drie jaar, dus in academiejaar 2023-2024, te bekijken of er substantiële vooruitgang werd geboekt in de beheersing en monitoring van de studiekosten in het hoger onderwijs en of er bijkomende acties nodig zijn.

8 Bibliografie

De Norre, J., De Leebeeck, K., & Havermans, N. (2020). [Studiekosten in het hoger onderwijs](#). Gent: Steunpunt Onderwijsonderzoek.

OECD (2020a). 'Indicator C5 How much do tertiary students pay and what public support do they receive?' in: [Education at a Glance 2020: OECD Indicators](#). Paris: OECD Publishing, via <https://doi.org/10.1787/19991487>

OECD (2020b). [Resourcing Higher Education: Challenges, Choices and Consequences](#). *Higher Education*. Paris: OECD Publishing, via <https://doi.org/10.1787/735e1f44-en>

Tine Degrande
secretaris Raad Hoger Onderwijs

Veerle Hendrickx
voorzitter Raad Hoger Onderwijs